

והכוהן הגדול של הפלשים אומר: "אלפי שנים חיכינו בסבלנות לבוא המשיח שיציאנו מפאן ויחזירנו לירושלים. לשם כך נלחמנו אבותנו ואבות אבותינו, ועתה, כשבאה הגאולה ואנו נשארו מעט מהרבה, קשתה עלינו הצפיה..." (ד"ר ח. שושקס, בדר כי ת ב ל, עמ' 178: צמ' 191). גם במאמר מרו של ישראל ישעיהו "ביקור בחבש ובארמיטה" ועל הפלשים, ג' שר, שנת תרע"ח מס' 16, עמ' 56, אלול תשי"ח: 1958, ואגודה טקטיקובה, ש ב ט י י ש ד א ל כ ר ג, עמ' 296.

שאלת יהדותם של הפלשים העסיקה רבות את חכמי ישראל. החוגים הדתיים אינם מוכנים להכיר בהם כיהודים לכל דבר וטענתם היא כי במשך הדורות שהפלשים חיו בבדידות, חדרו לתוך המערך הדתי שלהם אמונות שונות והם קבעו לעצמם דפוסיים בענייני דת והלכה, שאינם לפי מודשת היהדות

המסורתית; בייחוד אמור הדבר בנוהגי חנוכה וקידושין וחיתון בתוך המשפחה, הנוגד את התלמוד עוד נזכיר את פרשת הצעיר הפלשי בנימין גסקין שביקש לשאת נערה יהודייה, אלא שהרבנות סירבה לרשמו לגישואין משום שהוא פלשי ועליו לעבור תהליך גיור. גטייה טען כי הוא יהודי ואינו צריך להתגייר והענין הגיע עד לבוח הדין העליון, ובהם שגרם לסערת רוחות בחוגים שונים בישראל ובתפוצות.

לאחרונה חל שינוי ביחסם של חוגי הרבנות כלפי הפלשים בעקבות מחקרי הלכה, שההל בהם הראשון לציון הרב עובדיה יוסף. כפי שנודע עוברים הפלשים גיור סמלי, ועד עתה (מאי 1973) התגייסו למעלה משבעים פלשים וגראה שעל-ידי כך יושם קץ לבידוד שבט הפלשים, והוא ישוב להיות חלק מן האומה היהודית.

141
אוריאל

יהודים בקפריסין

יעקב אדלשטיין

שנפטרו בהיותם במחנות המעפילים בקפריסין בשנת 1947, ולפני שנתיים הועברו גופותיהם לקבורה בישראל. ממשלת קפריסין מתייחסת בכבוד לבית-קברות זה, ולחובות פיתוח שגועלו באזור שונו במיוחד, כדי לא לפגוע בבית-הקברות היהודי. ממשלה קפריסין אף סללה כביש מיוחד המוביל אל בית-הקברות היהודי.

יוב היהודים היושבים בקפריסין הם אנשים אמריקאים. חלקם עוסקים בפרדסנות ובתעשיית החלב בקשרי מסחר בין קפריסין לישראל. את בנייהם הם שולחים להתחנך בארץ. רובם אוהבים בריטים. במוזיאון הנמצא בעיר פאפוס, מקום הולדתו של הנשיא מקריסוס, נמצאו כתובות יהודיות על מצבות שלטונות קפריסין מצביעים על אנוכ סלאמיס, אזור של עתיקות ששם ישבו בתקופת בר כוכבא והמרד היהודי נגד רומא. יהודים רבים שנלחמו נגד שכניהם. בין העתיקות היהודיות שנמצאו באזור נורה עשויה חרס ועליה ציור של מגורה בעלת קנים. בחפירות שנערכו סמוך ללארנקה נמצאה תותמת עתיקה ועליה ציור ובה ועל התותמת כתוב בכתב עברי קדום: "בית-בן-יהודה". בחתרת בות שבין גילוסיה ומפוסטה נמצא עמוד שיש ועליו חרות כתובת יהודית של יוסה. זמן העדה בן טיטוס חידש את כל מבנה בית הכנסת. הכתובת היא מהמאה השלישית לספירת הנוצרים. נמצא גם עמוד נושא כתרת ועליו כתובת חרות ביוונית: "בית-בן-יהודה". כנראה שריד של בית כנסת מהמאה השלישית לספירה. עמוד זה עם הכתרת היה תקוע בבניין סמוך לכנסיית סנט ג'ון הקדולנה של הארכיבישוף מקריסוס בניקוסיה. בימי שלטון הצלבנים בקפריסין, בשנת 1349

הקהילה היהודית בקפריסין עלתה לקרבנה למדינת ישראל — מחלק של 40 עקבות טיטה — היא אחת הקהילות הקטנות ביותר בעולם היהודי. הקהילה מונה כ-50 משפחות ויתכן אמנם שיש יותר יהודים מאימה שידוע. שכן יהודים רבים עוברים בשנותיהם מארצות אחרות לערים יהודיות בחיל האיים השומרי של השקט בין העדות היווניות והטורכיות באי הקהילה מתאספת יחד רק פעם אחת בשנה לערילת סדר פסח משותף באחד מבתי המלון בניקוסיה הקרובה למדינת ישראל היא אשר גרמה להצטמקות הקהילה בקפריסין, משום שרוב חבריה נמצאים שם רק לצרכי עסקים, ומחלקים את זמנם בין ישראל לבין קפריסין. לקראת פסח מפרסמים בעיתון המקומי מודעה כי כל יהודי הרוצה להשתתף בסדר פסח יירשם בשגרירות. מספר הנרשמים מפתיע מתגלים יהודים בפגנות שונות באי וכן בצבא הבריטי החונה שם. בכל שנה פסח מתאספים כ-120 יהודים אולם קשה יותר ללקט מניין יהודים לתפילת ראש השנה ויום כיפור. אין בתי-כנסת קבוע בניקוסיה אבל השגרירות מעמידה את חדריה לתפילות בחגים. ספר תורה נמצא בניקוסיה בביתו של מר אפרים ישרון, המנהיג הבלתי מוכתר של הקהילה הקטנה קיים בית קברות יהודי בין ניקוסיה ללארנקה, ליד כפר עשמי מרגורו במקום זה נוסד לפגים כפר יהודי על ידי יק"א, התבונה להחלישבות יהודית של הברון הירש, שערכה מקפריסין וניסיונות לישוב יהודים בסוף המאה הקודמת; הגיטו נכשל והמתישבים התפורו. אף בית-הקברות שלהם נשארו והוא משמש בית-קברות לקהילת יהודי קפריסין. בבית-קברות זה נקברו גם 120 גופות של מעפילים

בערך, ביקר באי נזיד איטלקי שעבד בו בדדכו לאחי. הוא מספר ביומנו על תושבים יהודיים בעיירה פאפוס, בקצהו המערבי של האי. וכך הוא כותב: "כאשר הייתי בפאפוס הלכתי בשבת אל בית-הבנסת של היהודים וביום הזה חגגו תג גדולי. אנשי גוואה הקימו מושבה מסחרית גדולה בקפריסין. בשנת 1310 בערך הם הטילו מס על יהודי קפריסין לצורכי ביצורים, בסכום של 100 אלף דוקאטים. מקץ שנה פרצה מגפה בקפריסין ובתה לוכת התפילה שנערכה לעצירת המגפה השתתפו גם יהודים.

כיום, בניהם של אנשי הקהילה הקטנה בקפריסין ממשכיכם את לימודיהם במוסדות חינוך גבוה ביש-ראל או נוסעים לאנגליה. כך שאין כמעט נוער יהודי בקהילה, אלא רק אנשים מבוגרים.

בפמגוסטה פגשתי את פאפה וסיליס, הקרוי בפי תושבי האי "מלך היהודים". כיום הוא חבר מועצת העירייה וסוכן "צים". בתואר "מלך היהודים" זכה בשל פעילותו למען העלייה השנייה, בשנים 1945—1947, הוא סייע להכריח מפעלים יהודיים מן המתנות לתופי תארץ. באמצעות סירות קטנות שעגנו בקפריסין, בתופים נסחרים. פאפה וסיליס קיבל בימים ההם מעמד של נציג הסוכנות היהודית וכתוד שכזה בא במגע עם השלטונות. הוא מספר כי היו לו מתנדבים מבין תושבי האי שראו בפעילות זאת חלק ממאבקם נגד השלטון הבריטי. כן סייעו בידו יהודים צעירים ששירתו בצבא הבריטי בקפריסין.

תולדות היהודים בקפריסין

ד"ר זאב וילנאי במחקרו על היהודים בקפריסין, הנמצא עמו בכתובים, מעלה את הסברה כי השמות, אלישה וכתים, בני יוון, הנזכרים בתורה, הם גם שמות יישובים קדומים ואוריים בקפריסין. גם כל הא"ה הזה מכותה בשמותיהם, כפי שעולה מתוך נבואתו של יתקאל על העיר צור בתוף הלבנון: "רוכלת העמים אל איים רבים", ובדבריו על אוגו: "תה האזירות תבניות מעצים משובחים: "בת אשרים מאיי כתים... וארגמן מאיי אלישה היה מכסף": יתקאל כ"ו, ו—1).

ידיעה ראשונה על קפריסין יש מימי מלכות

המכבים, בשנת 140 לפני סה"נ בקירוב. כתוצאה מן המלחמות בארץ ישראל נמלטו היהודים אל האי והשתכנו בו. האי היה ידוע בשם היווני קיפוס, היישוב היהודי שם הלך וגדל. מסופר על תקיפתו של אלכסנדר נבאי: "אותו זמן היו לא רק היהודים בידושלים שרויים ברוב טובה, אלא גם אלה שיש בו... בקיפוס". (קדמוניות י"ג).

האי היה נתון תחת שלטון המלכים התלמיים, בשנים 107—83 לפני סה"נ מלך עליו תלמי התידוס, שיצא למלחמה נגד אלכסנדר נבאי, בשנת 90 לפני סה"נ בקירוב, מסופר עליו שהפליג בספינותיו עם 30 אלף לוחמים מהאי ונחת בנמלה של שקמונה הסמוכה לחיפה, ממנה התקדם אל עכו לעזור לה במלחמתה נגד היהודים. קהילה יהודית חשוכה היתה בעיר סלאמיס. לאחרונה נערכו בה חפירות ארכיאולוגיות. בימי שלטון הרומאים בקפריסין היו בה קהילות יהודיות גדולות. בימי הקיסר טריאנוס, בשנת 115, מרדו היהודים שישבו בה ובראשם ארטמיון. המורדים הסתערו על שכניהם היוונים. לפי מקור רומי אחד, הוא מוגנס נבואה, שחטו 240 אלף נוצרים. אחרי דיכוי המרד גורשו היהודים מקפריסין.

ידיעות על יהודים בקפריסין בימי הביניים הן מעטות. רבי בנימין מטדיליה, גדול הנוסעים היהודיים בימי הביניים, מספר בשנת 1175 בקירוב על קפריסין, בלשונו קיפוס: "ושם יהודים רבנים ועוד שם קיבוץ של יהודים מינים, קיפוסין (לפני גירסא אחרת, אפיאורסין) וישראל מנרין אותם בכל מקום, והם מחללים ליל שבת ושומרים ליל יום ראשון".

במאה הט"ו ביקרו עולי-יגל יהודיים בקפריסין, בדרכם אל ארץ הקודש, והם מספרים על יהודים בקפריסין שלא הצטיינו כנראה במידות טובות. תיב שביקר אצל הקהילה היהודית בפמגוסטה בשנת 1520 כתב: "שהיהודים שם מעטים ורעים, כמו י"ב בעלי בתים, שגאה וקטטה ביניהם ושוחים יין נסך רובם והם ציציליאנים" (יוצאי האי סיציליה): תייר אחד מאיטליה ביקר בה בשנת 1563 והוא מספר: "פה מצאתי בית-כנסת גדול ומתורר עני קהלה שהוא כמות חמשה ועשרים בעלי בתים, קצת ליונטיני (יוצאי הליונט-המזרח) וקצת סיציליאני וקהל פורטוגזים; ויש ביניהם שגאה וקנאה, תחרות

ואיבה, אין בתוכם עניים המתפרנסים מן הצדקה, ואם יודמן עני חיצוני לא יגמלו עמו חסד". קפריסין נכבשה על-ידי הטורכים בשנת 1571, בימי הסולטאן סלים השני הסולטאן סלים כמעט הפקיד את קפריסין בידו דון יוסף ג'ואי, מצאצאי גולי ספרד הידוע מפרשת בניינה של טבריה, אולם מסיבות שונות לא הוגשם הדבר.

בתעודות טורכיות גשאר זכר מתוכנית טורכית להעביר לקפריסין יהודים מצפת, שהיתה אז בכל גדולתה. כדי שיפתחו את חיי המסחר של האי במקומם של בני ונציה, וכדי לשקם את האי, שנהרס כתוצאה מן המלחמות. השלטונות הטורכיים בקפריסין ניסו גם לעקב יהודים שהפליגו בספינות לארץ ישראל ולהביאם לאי. אף על כך שמורות תעודות בארכיון הממשלה הטורכית.

בימי השלטון הטורכי שימש האי תחנה חשובה לעולי רגל יהודיים בדרכם לארץ הקודש. במוזיאון של לארנקה שמורה מצבת קבורה של אשה יהודיה שמתה בדרכה לירושלים בשנת תר"א (1851).

בשנת 1878 עבר האי לדי הבריטים והחלה תקופה של גיסינונות התיישבות חקלאית יהודית באי, משום שראו באי מעין פרודור לארץ-ישראל בו היה קשה מאוד ליהודים לחיות להתיישב מחמת מחסומי השלטון הטורכי. הבריטים התייחסו באהדה לתוכניות אלה וגם הציעו אדמה לאלה הרוצים להתיישב באי. ולעסק בחקלאות. בשנת תרמ"ג (1883) רכשו יהודים שטח אדמה במערב האי בסביבת העיר קאקוליה. הניסיון לא הצליח והיישוב נעזב. מהתיישבות זו נשאר זכר אחד: מצבת קבורה יהודית השמורה במוזיאון הקטן של קאקוליה—(א) דון עולם נקברו בה... יוצאי ירק ישראל, הוקם הנכבד ר' יקותיאל מפאלין ה' מדינה. נפקד תרמ"ה, תנצב"ה".

ניסיון נוסף להתיישבות יהודית נערך במקום אחר באי, מקום בשם קודיה. בעיתון המגיד מסופר על הצרות שבאו על המתישבים: "... נשינו וספגו ישובו בהכפר ואנחנו עלינו ההרה לעשות מלאכתנו ועבדנו בכל כחנו לנקות האדמה שהיתה מוכשרת לזרוע בעת הזריעה... אך לדא-בון לבנו אחרי עמל ויגיעה רבה, נוכחנו לדעת כי לשוא תהיה כל עמלנו ואין ביכלתנו לעשות יער קוצים לאדמה פוריה".

מיכל פרידלנדר, מחולמי ציון-הראשונים יידיד ותברו של הרב צבי קלישנר, עשה בתקופת חזית ציון מאמצים לישוב יהודים בקפריסין. כדי להקל על המצוקה הגדולה של היהודים ארופה וב-ייחוד דומיניה. אולם תוכניתו עוררה מחלוקת, וחסד בו שהוא שליח מן המסיון... בשנת תרמ"ה נעשה ניסיון להתיישבות יהודית במזרח-האי. בלן-גוקוסיה זפמגוסטה, וגם שם קראו למקום: קוקוליה. אולם מראשית כואם היו המתישבים נתונים בצרות רבות והם שלחו מכתב לעיתון המגיד וביקשו לחלצם מן הצרות שבהן הם שקועים: "כאו מים עד גפש והרעב תולך וגדל מיום ליום". חברת "עזרת גדיחים" בירושלים הגישה להם עזרה, אבל העזרה אפשרה להם רק ללכת לקונסטנטינופול: "ושם יאספו להם נדבות להשיכם אל גויהם אל הארץ אשר יצאו משם" (המגיד, תשרי תרפ"ז).

למרות כישלון הניסיונות הקודמים נוסדה בשנת תרנ"ז—(1897), מושבה חדשה בקפריסין, בכפר מרגו, בין ניקוסיה ללארנקה. חמש-עשרה משפחות יוצאות רומניה התיישבו בה ושלחו ידם בחקלאות. המושבה התקיימה שנים אחדות, אולם יושביה הרגישו בידיות בהיותם מנותקים ממרכז יהודי. חלקם עלו לארץ ובשנת תרפ"ז (1927) נעזבה המושבה. האדמה עברה לרשות שתי משפחות יהודיות שגשגארו בה.

הכישלונות שנחלה ההתיישבות היהודית בקפריסין לא מנעו את לידתן של תוכניות חדשות. בראשית התנועה הציונית, בשל המצב העגום בארץ ישראל בימי השלטון הטורכי, נולדה תוכנית התיישבות יהודית בארץ-ישראל המזרחית; סוריה, קפריסין וסיני. הרחבת התחיה בתוכנית זו היה דוד טריטש, ציוני רב-פעלים, מגדמייה, שהאמין כי תוכניתו תביא גאולה לארץ משפחות במזרח אירופה. כאשר הופיע טריטש בקונגרס הציוני השלישי בשנת 1899. ופתח בהדגאתו על קפריסין, הפסיק הקהל את דבריו והוא לא היה יכול להמשיך בהם. כאלם המרוגש. טריטש סייר באי ב-1899 והקים את תנאי התיישבות. רק בודדים הצטרפו לתוכניתו, ומחמת בידיות חזרו לארצותיהם. כל מאמציו של טריטש עלו בתוהו, לפי מיתקד תושבים הל בקפריסין בשנת 1881—68 יהודים; בשנת 1921 היו 195 יהודים. רובם עסקו במסחר ומלאכה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, בתקופת פריחת הפרוסנות בארץ, נמצאו יהודים מארץ ישראל שנטעו פרדסים גם בקפריסין, שהיתה מושבה ברי-טית והדרה היו פטורים ממכס באנגליה, השוק העיקרי. עם התגירה הגדולה מגרמניה נקלעו מספר משפחות יהודיות לקפריסין והתיישבו בה.

הקמת מחנות המעפילים בקפריסין בשנת תש"ו (1946) בידי הבריטים, הפכה את הארץ לתחנה חשובה בה בדרך הסבל של המוני היהודים במאבקם על עלייה לארץ. בסוף ספטמבר 1947 היו במחנות קפריסין כ-16 אלף יהודים. צעירים ישראלים, מפערי לי עלייה ב', התערבו בין המעפילים ושהו במחנות. מחנה אחד בשם קרלוס היה בקירבה פמגוסטה בצד

הדרך אל סלאמיס הידועה מחיי היהודים ביוון קודמים. מחנה אחר היה סמוך לכפר היווני קסילוס טומבו, בין פמגוסטה ולארנקה. סמוך אליו בקירבה הים, היה מחנה דהיקליה, עם קום המדינה הועברה כל המעפילים לארץ.

האי קפריסין הפס אפוא מקום חשוב בתולדות העלייה לארץ ובתולדות השאיפה להתיישבות חקלאית יהודית, כשם שבדורות קודמים היה מכון יהודי. עתה, מבקשים שלטונות האי לחדש את תיירות הישראלית לקפריסין, שהגיעה לשיאה בשנות הששים הראשונות ונפסקה לאחר מלחמת ששת הימים.

משבר החינוך היהודי העולמי

ברי חזן

ניתוח נתונים קיימים שנעשה על ידי הפנומנולוג אלכסנדר דושקין, מלמדים כי מתוך 1,679,940 ילדים יהודיים בגילאים 5-17, 728,375 מקפילים חינוך יהודי כל ש ה; זאת אומרת, 43.5% מן הילדים היהודיים בעולם היהודי העכשווי מבקרים בבית-ספר יהודי מסוג כלשהו. הביטוי "בית-ספר יהודי" מסוג כלשהו הוא חשוב, מפני שהוא מהיחס לכל קורס פורמלי בלימודי היהדות הנמשך לפחות שנה אחת. לכן, לאמיתו של דבר, מספיקים אלו אומרים לנו, שרק 43.5% של הילדים היהודיים כיום פשוט נכנסים לכיתה שמלמדים בה יהדות; יתר על-כן, אפשר שלימודים פורמליים אלו אינם אלא שנה אחת בשבוע במשך שנה אחת מחייו של ה- צעיר היהודי למעשה מתוך 43.5% אלו, 9% לומדים בבית-ספר של בית-ספר יומי או אינטגרלי, ו-34.5% מקפילים כלשהו של בית-ספר משלים (משעות ערב, שבתות, פסח, חנוכה, אפריל, וכו') ו-17.5% מקפילים הילדים היהודיים הילדים שבין 5-17 (משנת 1967) לא קפלו שום חינוך יהודי, אפילו בצורה מינימלית בחתונה.

בשנת 1967, שליש מילדי ישראל, 17.5% מסקנה מהימיה, ו-17.5% טוענים חינוך יהודי פורמלי אינו מבטיח עליהם אנושם בעלי חינוך יהודי; כלומר,

Moment in Jewish Education, *Midstream*, XVIII, 10 (December, 1972), pp. 3-24; Barry Chazan, "In the Jewish Classroom," *Midstream*, XVII, 7 (August/September, 1971), pp. 3-19.

Jewish Education in the Diaspora (Jerusalem: World Zionist Organization, 1971), p. 8

מבוא

תחילה שתי הנחות יסוד בעניין החינוך היהודי בתקופתנו, האחת סוציולוגית השנייה אידאולוגית:

1. העולם היהודי בתקופתנו מחוץ למדינת ישראל לא היה מסוגל להקים מערכת מקיפה מאורגנת ומשמעותית של חינוך יהודי סדור, תיכוני וגבוה; כלומר, יש לראות את החינוך היהודי בתקופתנו בכל הרמות ככושלון.
2. בזכות אין לך דבר מכריע ובי-חשיבות בשביל צעירים יהודיים כפרטים ובשביל עתידו של העם היהודי ככלל, יותר מחינוך יהודי מקיף מאורגן ומשמעותי. לפיכך, חינוך יהודי יחד עם מדינת ישראל, הם שני המשאבים החיוניים לעתידו של העם היהודי.

חומרת המצב השתתפות בלימודים

עדיין לא נכתבה סוציולוגיה מקיפה של זהותו היהודי (וכן לא התפתחה עדיין בתקופת משמעותית ספרות התרשמותית, ספרותית או פולמוסית על נושא זה) אנלם ה- במקומים ובסימנים הקיימים כדי לצייר תמונה עגומה.

- מספרים שפרסם הארגון הציוני-העולמי על בסיס המאמר שלהלן הוא נוסח מיוחד של נאום שנשא בוועידה השנתית השנייה של תנועת (התאחדות העולמית של הסטודנטים היהודים) באנטוורפן, בלגיה, 1973.
- 1
  - 2 ראה למשל: Walter I. Ackerman, "The Present";

"בתפוצות הגולה" החל להופיע בשנת 1959 בעריכת אלכסנדר פרג ז"ל, כהוצאה של "המדור לחקר התפוצות" במחלקה לארגון ולהסדרה של החסתדרות הציונית העולמית.

מטרת רבעון זה להפיץ ידע ולעורר מחשבה, חקר ודיון בבעיות העם היהודי בהווה.

האחריות לתוכן המאמרים היא על המחברים.